

лексиці сучасної української літературної мови (90-ті роки ХХ ст.) : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01. / Д. В. Мазурик ; Л. : Нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2002. – 21 с. 7. Панько Т. І. Українське термінознавство: Підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Л. : Світ, 1994. – 215 с. 8. Симоненко Л. О. : Формування української біологічної термінології: Монографія. – К. : Наук. думка, 1991. – 152 с. 9. Словник ключових термінів з дисципліни «Маркетинг» / уклад. М. Г. Гребньов. – К. : КНЕУ, 2003. – 80 с. 10. Словник української біологічної термінології / [ред. Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко]. – К. : КММ, 2012. – 744 с. 11. Словник української мови : в 11-ти т. – К., 1970–1980. 12. Тропіна Н. П. Семантична деривація в сучасній російській мові : автореф. дис. д-ра філол. наук : 10.02.02 / Н. Тропіна; НАН України. Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К., 2004. – 36 с.

УДК 81'373

Олена Кучеренко

Національний університет цивільного захисту України

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧО ЗАКРІПЛЕНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЦАРИНИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ (НА МАТЕРІАЛІ «КОДЕКСУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ»)

© Кучеренко О., 2015

У статті зааналізовано внормовані термінологічні одиниці сучасної української термінологічної системи царини цивільного захисту, що містить «Кодекс цивільного захисту України». Цей основний для фахівців цивільного захисту нормативний документ України містить чимало невідповідностей щодо норм української літературної мови.

Ключові слова: українська мова, термінологія цивільного захисту, термінологічна система царини цивільного захисту, норми сучасної української літературної мови.

In article terminological units of modern terminological system of sphere of the civil protection, presented in «Code of civil protection of Ukraine» are analysed. Considered the basis for experts of civil protection he document of Ukraine has many discrepancies to norms of the Ukrainian literary language.

Keywords: Ukrainian language, terminology of civil protection, terminological systems of civil protection sphere, norm of a modern Ukrainian literary language.

До аналізу термінології в «Кодексі цивільного захисту України» звернулися не випадково. Щоб протидіяти надзвичайним ситуаціям, природним та техногенним катастрофам в Україні бракує єдиної державної системи цивільного захисту. Нині фахівці цієї царини діяльності керуються «Кодексом цивільного захисту України» як *єдиним систематизованим законодавчим актом* із

питань цивільного захисту, де й запроваджено конче потрібну Єдину державну систему цивільного захисту. По прийнятті цього Кодексу втратили чинність попередні нормативні документи: Закон України «Про Цивільну оборону України», Закон України «Про пожежну безпеку», Закон України «Про аварійно-рятувальні служби», Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», Закон України «Про правові засади цивільного захисту». Проте деякі **законодавчо** рекомендовані терміни в ньому, як на нашу думку, ужито з порушенням норм сучасної української літературної мови.

Мета пропонованої статті – наголосити на невідповідностях представлення тут деяких термінів царини цивільного захисту професійним нормам, нормам сучасного українського правопису й надати певні рекомендації для фахового терміновживання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Відправною точкою зору для аналізу термінології царини цивільного захисту в аналізованому документі вважаємо розуміння окремого терміна, з одного боку, як складника конкретної фахової терміносистеми, із другого – як складника сучасної термінології української мови.

Базою будь-якої національної термінології є конкретна національна літературна мова. Українська термінологія виникає, формується та розвивається на ґрунті української національної мови. Однак самостійність царини вживання мови науки, на думку науковців, дозволяє визначити відмінності термінологічної норми [2; 3].

Норму у фаховій термінології, тобто термінологічна норма, зумовлює функційна своєрідність її розвитку, що ґрунтується на системі термінологічних понять і відповідних визначень та співвідноситься з нормами мовної структури: орфоепічною, орфографічною, словотвірною, стилістичною, граматичною, лексичною.

Поняття термінологічної норми може бути загальним, тобто відповідати термінологічній системі української мови взагалі, і конкретним – відображати властивості окремої термінологічної системи.

Термін – складник термінологічної системи – слід уважати результатом взаємодії трьох системних категорій: поняттєвої (змістової) норми, норми визначення та мовної норми. Потрібна систематизація логіко-поняттєвих зв'язків поняттєвої норми, норми визначення та мовної норми.

Стандартизація – це засіб нормалізації термінології: «Для того, щоб досягти однозначності комунікації між фахівцями відповідних предметних галузей, поняття і системи понять повинні бути узгоджені» [2, с. 503]. Терміносистема царини цивільного захисту, як доводить аналізований документ, потребує устандартування в українських і міжнародних галузевих нормативних документах.

Передовсім упорядкування термінів царини цивільного захисту треба здійснювати на рівні **семантики**.

Термін **аварія** визначено в документі так: «*небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування населення або створює на окремій території загрозу життю або здоров'ю населення та призводить до руйнування будівель...*» [6, с. 3].

Номінація **катастрофа** у Кодексі має нечітке формулювання «*катастрофа – велика аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків*» [6, с. 5]. Як визначити, чи є конкретна аварія великою або невеликою? Яку **іншу подію** мають на увазі укладачі нормативного документа, техногенну чи природну надзвичайну подію. Якщо **катастрофа** – це велика аварія, тобто **техногенна** надзвичайна подія, то чи вважати нормативною у фаховому усному та писемному мовленні часто

вживану номінацію *природна катастрофа* (хоча серед наданих 43 термінів в аналізованому виданні її немає)?

Термінологічна лексема *небезпечна подія* – «*подія, у тому числі катастрофа, аварія, пожежа, стихійне лихо, епідемія, епізоотія, епіфітотія, яка за своїми наслідками становить загрозу життю або здоров'ю населення чи призводить до матеріальних збитків*» [6, с. 5] містить у визначенні тавтологію: (небезпечна) подія – це подія. Зауважимо, що всі згадані раніше терміни мають у тлумаченні ключове «*подія*». Проте наскрізний термін царини цивільного захисту *надзвичайна ситуація* визначено як «*обстановка...*»: «*Надзвичайна ситуація – обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності*» [6, с. 5].

Як на нашу думку, по-перше, лексема *обстановка* не відповідає нормам українського словотворення. Натомість словники синонімів української мови подають такі еквіваленти до *ситуація*: *становище, стан, обставини* [5; 9]. «Словник української мови» надає: «*стан, -у 1. Обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває; ситуація, зумовлена певними обставинами, умовами*» [10, IX, с. 643] та «*становище, -а 1. Сукупність обставин, які створюють ту чи іншу ситуацію*» [10, IX, с. 650]. Уважаємо за необхідне зредагувати визначення терміна *надзвичайна ситуація* із урахуванням наведених значень відповідних слів.

По-друге, якщо звернутися до визначення терміна *стихійне лихо* (його подано серед інших термінологічних номінацій, що спричиняють надзвичайні ситуації) – «*природне явище, що діє з великою руйнівною силою, заподіює значну шкоду території, на якій відбувається, порушує нормальну життєдіяльність населення, завдає матеріальних збитків*» [6, с. 7], то не можна оминати окрім порушень норм сполучуваності слів уживання іменника, керованого дієсловом *заподіяти* у відповідному відмінку (*заподіяти чого? / заподіяти шкоди замість заподіяти шкоду*); незредагованого перекладу з російської на українську (замість скалькованого з російської «*явище, що діє з великою руйнівною силою*», пропонуємо, наприклад, *руйнівне природне явище*).

У матеріалах аналізованого видання спостерігаємо невиправдану синонімію термінологічних одиниць. У наявності термінів-синонімів у «Кодексі цивільного захисту України» вбачаємо незавершеність формування української термінологічної системи царини цивільного захисту. Наприклад, у визначенні терміна *аварійно-рятувальне формування* знаходимо низку синонімів: «*аварійно-рятувальне формування – підрозділ аварійно-рятувальної служби, самостійний підрозділ, загін, центр, пожежно-рятувальний підрозділ (частина)*» [6, с. 3]. Уважаємо, що при укладанні *законодавчо* закріплених українських документів варто звертати увагу на системність національних термінологічних систем інших країн. Міжнародні стандарти пропонують переважний термін з-поміж синонімічних, а інші терміни-синоніми визначають як дозволені чи недозволені.

Укладачі «Кодексу цивільного захисту України» вживають небажаних дієприкметникових форм активного стану (*забруднюючі речовини, відновлюючі аварійно-рятувальні роботи, працюючі / непрацюючі громадяни*); термінів- (діє)прикметників, що набувають функції іменника (замість скалькованих із російської іменників типу *складова* або словосполучки *складова частина*

треба вживати іменник *складник*); використовують поширену термінологічну сполуку *невідкладні роботи* замість *термінові роботи, нагальні роботи, першочергові роботи, екстрені роботи*; порушують мовну нормативність термінологічної сполуки *забезпечення безпеки під час проведення аварійно-рятувальних робіт* замість *гарантування безпеки під час проведення аварійно-рятувальних робіт*; не зважають на дериваційну здатність терміна (використано лексему *начальницький* замість *керівний*).

Ненормативно подано також ще одного важливого складника термінологічної системи царини цивільного захисту – *пожежна безпека*: «*пожежна безпека – відсутність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожеж та можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю*» [6, с. 6]. Термін *пожежна безпека* треба подавати чітко окреслюючи відповідне поняття. Чи варто у тлумаченні цього терміна вживати словосполуку *живі істоти*? Хіба існують *неживі істоти* (пор.: «істота – живий організм, людина, тварина» [10, IV, с. 52]).

Негативними моментами новітнього нормативного документа залишаються (як і в згаданих раніше державних законодавчих документах) помилки в керуванні дієслів: *запобігати (чого) надзвичайної ситуації* замість *запобігати (чому) надзвичайній ситуації*; *потребувати (що) запобіжні заходи* замість *потребувати (чого) запобіжних заходів*; *зневажати (чим) правилами пожежної безпеки* замість *зневажати (що) правила пожежної безпеки*; *потерпати (чого) природних катастроф* замість *потерпати (від чого) від природних катастроф* тощо.

Ураховуючи викладене у статті, вважаємо за доцільне винести на обговорення фахівців царини цивільного захисту проблемні питання про те, чи відповідають пропоновані в систематизованому законодавчому документі наскрізні терміни лінгвістичним вимогам та чи чітко, повно й зрозуміло визначають вони предметну царину науки і практики державного керування щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій різноманітного характеру.

1. Великий тлумачний словник української мови / укл. О. Єрошенко. – Д. : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. – 864 с. 2. Дрозд М., Кияк Т. Аспекти формування термінологічних стандартів // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2002. – № 453. – С. 503–507. 3. Д'яков А. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько. – К. : ВД «КМ Academia», 2000. – 218 с. 4. Закон України «Про цивільну оборону України» від 29. 05. 2001 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 29. – 69 с. 5. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. – К. : Вид-во Українська книга, 2000. – 480 с. 6. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI [Текст] // Офіційний вісник України. – 2012. – № 89. – 358 с. 7. Про правові засади цивільного захисту : Закон України від 24.06.2004 № 1859-IV [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 39. – 59 с. 8. Російсько-український словник наукової термінології : Математика. Фізика. Техніка. Науки про землю та космос / [В. В. Гейченко, В. М. Завірюхіна, О. О. Зеленюк та ін.]. – К. : Наук. думка, 1998. – 888 с. 9. Словник синонімів української мови / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук, Г. Н. Горюшина, Н. Є. Лозова, Н. Ю. Мельник]. – К. : Наук. думка, 1999. – Т. 1–2. 10. Словник української мови: в 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1–11. 11. Словник української мови: у 20-ти т. – К. : Наук. думка, 2010. – Т. 1. – 846 с.